15-3-27
Núm. 39
nós
CASTELLÁS

NÓS.

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIREICIÓN E REDAUCIÓN
Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce númaros, na Península	**6**	pesetas.
Fora da Península	**15**	,,
Númaro solto na Península	**1**	,,
Na Arxentina	**60**	centavos
En Cuba	**30**	,,

NOTA

Este boletín non pubricará mais orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non sèr dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

Os europeos en Abrantes, por Vicente Risco.

A volta, por R. Otero Pedrayo.

Papeletas pra un inventario das mámoas galegas, por F. L. Cuevillas.

Arquivo filolóxico e etnográfico de Galiza

Notas de arqueoloxía e folk-lore arousáns, por F. Bouza Brey.

Glosas hestórecas, por M. Bergueiro.

Os homes, os feitos as verbas, pol-a Redaución.

Reloxería ZENITH
MÁQINAS PARLANTES, DISCOS
AGULLAS e ACCESORIOS
M. CALVIÑO -- Ourense

VICENTE RISCO
ABOGADO
Sto. Domingo, 47-2.º *OURENSE*

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano IX Ourense 15 Marzal 1927 ★ Núm. 39

OS EUROPEOS EN ABRANTES

EPOPEIA EN PROSA

I

ABRANTES, ANTES DA IMIGRACIÓN EUROPEIA

A hestoria esta non é a da colonización d'Abrantes, anque pareza que leva ise camiño. Dend'a sua fundación, Abrantes tiña estación do camiño de ferro, Casa-coartel da Guardia Civil e mais estanco. Non é o *Poble Gris* de Santiago Rusiñol, porque é moito mais pequeno. Nin é aldea, nin é vila, nin é cibdade. Non ten hestoria nin falla que lle fai; millor dito, a verdadeira hestoria d'Abrantes é a qu'imos contar.

Procedamos con orde: Abrantes áchase soparada do río Miño pol-os seguintes valados: un gran coiñal queimado pol-o Sol; unhas veigas de millo resequido e poeirento; o camiño de ferro co seu leito de coyo partido, e mais a estación. O lugar componse de caxequ'unha dúcia de casas, ô longo d'unha estrada poeirenta, chantada d'acacias de bola. Por frente ô río, érgues'un monte pelado e negro, pol-o que rubiran as cabras, s'as houbera. A frora é pouco variada, agás as acacias de bola y-o millo, medran na aba do monte, fentos e carpazas, e arredor da estación e das casas danse as ortigas. A fauna componse d'algunhas pitas, unha vaca, un porco e unha borrica; ademais, en cada casa hai uns cantos cás; en cada cama, unha chea de chinches, y-en todas partes unha infinidá de moscas. Tocantes â poboación humana, anqu'aixiña coñece un a todos, non se pode calcular ben o número d'almas.

Socialmentes, a poboación divídese en tres clases: a alta é o médeco; a média o xefe d'estación e o cabo da Guardia civil, e a baixa todol-os demais. Esta división tripartida fúndase na consideración social, mais pódese faguer outra antr'o elemento militar e o civil, outra antr'a clás industrial e a clás agraria etcétera, porqu'Abrantes é un mundo en pequeno. En Abrantes non hai costumes... Os homes xúntanse na tenda, onde venden viño e grasiosas. O viño, cand'hai colleita no país, é agrio; cando nona hai, é composto. As grasiosas teñen a temperatura do tempo: quentes no vrau e frías no inverno. As mulleres xúntanse nas portas. Os nenos e os cás xúntanse en todas partes.

Com'as grasiosas, así é o clima d'Abrantes: no inverno é un laziar, no vrau é un inferno. O vrau d'Abrantes é bíblico: é unha praga, é as dez pragas d'Exipto... Entón o río descobre outro tanto coiñal que fumega ô sol: aquela é a *concha* d'Abrantes. As moscas veñen en nubes negras com'a langosta, a pegárense na porta da tenda, nas caras dos abranteses, no pescozo da vaca e da burra, nas paredes, nas mesas, nas grasiosas, no caldo e no viño... Cada un que pasa – cáxeque solo nenos e cás – vai envolto n-unha polvoriña qu'o fai

nviisibre. Os abranteses, non podendo faguer outra eousa, sudan. Si outro exercicio fan, morren.

Auga n'hai mais qu'a do río. Alá van apañala as mulleres, dand'un arrodeo de dous kilómetros pra non piseren os coyos ardendo; cando chegan â casa a mitade da y-auga secou, e a outra ferve, de xeito que cáxeque non compre acendel-o lume prô caldo. Mádia levan, porque coma non hai leña, os abranteses non queiman mais que caixós de fideus e de tabaco, pródicos vellos e canas de basoira.

O probrema da mantenza en Abrantes resólvese d'un xeito ben sinxelo: verduras, nonas hai, logo, fóra o réxime vexetariano Tampouco hai leite, y-os óvos véndense pra fóra. En troques, un día â semán, pódese mercar carne a légoa e media d'Abrantes, si un chega a tempo O pan ven cada tres ou catro días â tenda, onde tamén hai pastas ranciosas prâ sopa, e latas de sardiñas pre-hestóricas. En parte, iste sistema d'abasteeemento tan sinxelo e tan doado, débese ô celo d'Autoridade municipal, quen tendo coma tén unha tenda no lugar cabeza do Auntamento, nada mais de caixón: os d'Abrantes áchanse moralmente, e inda materialmente obrigados a se surtiren n-ela, inda que non fora mais que por respeito ô principio d'autoridade.

Mais non valades pensar qu'as condicións económicas, sociás e políteeas d'Abrantes cambearon en nada pol-o feito trascendental qu'imos referir. Abrantes, despois da imigración europeia seguíu sendo así. Non por elo deixou aquil feito de ter fondísimas secuencias hestóricas; elas han seren deducidas ô seu tempo.

II

O MÊDECO D'ABRANTES

O Doutor Andrade era o úneco funcionario civil d'Abrantes. Era o médeco municipal, mais vivía alí por apego ô camiño de ferro. Non iba nunca no tren; cando quería ir â capital da provincia, montaba n-un carricoche c'un cabalo, e iba visitar no cabalo sólo. Mais o camiño de ferro era *un adianto*, y-ademais, il estaba rifado co alcalde... Xentes incultas e retrógradas! En troques en Abrantes non había eirexa, nin crego, nin romerías, nin enterros; era un pobo moderno, todo *vías de comunicación:* estación co seu telégrafo, o coche das grasiosas, a bicicleta do fillo do cabo da Guardia civil, y-ainda que non houbera estación telefónica, pol-o menos víanse pasar os fios...

O Doutor Andrade amaba con peito afervoado a Eleutricidade, o Vapor, o Magnetismo, a Mecánica e a Sueroterapia. As demais cousas eran andrómenas, froito da iñoraneta das édades bárbaras: Deus era un espantallo pr'espratar ô pobo; a arte unha brincadeira pr'ós nenos; a Teoloxía, a Astronomía, a Filosofía, latinarios prás vellas e prôs cregos; a y-alma nona atopara endexamais na punta do escalpelo... O Mr. Homais de Flaubert, o Dr. Pascal de Zola, asustábanse, se chegan a falar co Doutor Andrade.

O Doutor Andrade estaba suscrito â *Revista de Occidente*. Non era vulgar. Ademais, dábase coa todos, e falar, falaba de rayo... C'os empregados da estación, falaba de máquinas e d'orgaizacións societarias; c'os labregos, d'agrarismo e d'abonos químicos, e co cabo, discutía o probrema nazonal.

O Doutor Andrade non vivía porán, conforme ôs adiantos modernos: tiña unha casa de ladrillo, feita por il, con teitos a tella vá, e o mobiliar d'un anacoreta Mais emporiso, hipertrofiáraselle o istinto da propiedade ate chegar a un xeito d'enrabechamento e d'agresión. Porqu'un rapaz sacou un gaizo d'un feixe que tiña no eixido, sacou o médeco pol-a fenestra unha carabina de dous canos... A xente tiñalle medo. E non era pra menos: había que velo chegar montado no seu cabalo e c'un salakoff na cabeza, que mismo puña respeito...

O Doutor Andrade era un gran médeco. Sabía, tiña bó ollo, operaba ben. E ainda mais: curaba ôs enfermos. Mais nonos curaba precisamentes cos seus remedios; curábaos con *palabras técnicas*. Espricáballes a doenza que tiñan, as causas, o tratamento; falaba de pulsacións, de curvas térmecas, de leucocitos, de beflaro-conxuntivitis e de suero antiestractocócico, y-o doente embobado, convenciase e sandaba. Sen se deprocatare, o Doutor Andrade curaba por médeo d'ensalmos e desconxuros; mais ben que médeco era *exorcista*... O que mais sona lle deu era o que faguia cando pasaba por un lugar de moita presa; sen bai-

xar do cabalo que montaba que lle sacaran o doente á porta da chouza, e tomáball'o pulso coa punta da fusta... D'iste xeito sandou a moitos. Era unha meiciña futurista.

O certo – y-eiquí ven o verdadeiramente esotérico da cencia do Doutor Andrade – é qu'iste tiña unha ideia moito mais alta dos destiños da clás médeca. Na aldea non. Antr'aquilas xentes rústecas e iñorantes, o médeco tiña que seguir sendo o sucesor mais ou menos centifeco do vulgar manciñeiro. Mais nas cibdás, o Protomedicato estaba destiñado a tirarlle á Eirexa a direución das concencias, a se faguel-o dono da sociedade moderna com'o Crero o foi da antiga, á impôr o xugo da cencia á estas xeneraciós d'aprensivos e neurasténecos, com'as vellas xeneraciós de timoratos sofriran o do dogma, a sustituir o prexuizo relixoso pol-o prexuizo hixiénico. A revolución principiara xa; xa se vian erguer as construciós suntuosas das clínicas, dos sanatoiros, dos laboratoiros, as *maus mortas* da cencia, consumindo os cartos qu'enantes acaparaban os mosteiros. Xa o médeco metíase en lugar do xesuita no consello privado das señoras da boa sociedade; xa se daba mais importancia á consulta que non á confesión; xa caseque ninguén creía no demo, e todos creian nos microbios... Xa s'achaba perto o trunfo da futura relixon da Hixiene, o reinado groriosо da Asepsia, a Antísepsia e a Profilaxia, que ô fin han salvar á Humanidade da doenza e da iñorancia, y-asseguraren a supremacia social do Médeco, concluindo d'unha vez pra sempre coa tirania ominosa do Sacerdote...

E il? Don Severino d'Andrade e Teixeiro, Doutor en Meiciña e Ciruxía, ex-alumno interno do Hospital de Santiago, do Istituto Rubio e da Clínica do Dr. Azúa, él estaría destiñado a vel-o trunfo da Cencia dende lonxe, den-d'Abrantes, estación do camiño de ferro da liña d'Oria á costa galega, sen fundar un Sanatorio, sen pubricar unha memoria, sen dar un curso de confrencias? ...Vel'eiquí a traxedia segreda do Doutor Andrade.

III

O CABALO DO MÊDECO D'ABRANTES

Non puxemos a iste ser portentoso e increíbre, nin antr'a frora, nin antr'a fauna, nin antr'a cristiandá d'Abrantes, porqu'iste qu'a xente chamaba cabalo, anque vivía, e de milagre non pertencia en rigor ô mundo dos vivos, senon mais ben ô dos espritos. Er'un persoaxe de mesa xiratoria que nin catalogou Paracelso, nin intuiu Swedemborg, nin sospeitou Allan Kardec. Era o úneco estrano, o úneco anormal, o úneco qu'en Abrantes estaba ceibe de toda vulgaridade, o úneco realmentes espiritual qu'alí habia.

Lembrade o espeutro hípico no que vai montada a Gadaña fora, no *Trunfo da Morte* de Breughel o Vello, e daravos unha ideia d'aquil esquelete de cabalo que levaba unha pelexa pelada, comesta da polilla, adautada com'unha funda ôs ósos limpos... Semellaba un cabalo d'aramio, un saltón sen áas nin ventre, unha bicicleta que tivera patas en lugar de rodas... Era un cabalo sumarísemo, sen mais órgaos qu'os estriutamente indispensabres prá locomoción, sen ningún de nutrición, que sen dúbida perdera por lle non seren útiles, por seren se cadra indinos do cabalo perfeuto, que nin debe comer, nin beber, nin arder, senon somentes correr; un cabalo reducido a unha soila función, un cabalo rigurosamentes centifeco.

Era un cabalo-pantasma, tan lixeirísemo na sua masa, coma nos seus movementos. Sostiñase nas suas catro patas por un verdadeiro milagre de levitación, e tan pouco pesaba, que non deixaba na terra a marca das pisadas. Esbaraba com'as fadas e com'os nubeiros. Era a sombra ladeirisa d'un faco inverosímile, mais apesares da suprema tuberculosis, da afonía mortal da qu'era acabado emborema, o cabalo do médeco d'Abrantes traballaba. Entroques de ser unha besta de campa e de luxo, servía pra silla e mais pra tiro. Voaba com'unha palla no vento... D'onde senon da sua falla ausoluta de peso, podía sacar forzas pra correr co médeco a carranchaperna, e mais pra turrar a un tempo pol-o coche y-o médeco? De certo non se sabía ô velo s'era instuto ou cadrúpedo, e somentes os veciños d'Abrantes, nos moi agudos d'entendemento, podían asegurar, porqu'o crían pol-a fé, qu'era aquil un cabalo.

Moralmentes era un asceta o cabalo do médeco d'Abrantes. Pode qu'enantes tivera pecado moito, mais de todol-os xeitos, Abrantes foi pra il unha Tebaida espiatoria e santa que

d'as suas virtudes abríronse coma ledas froles de penitencia. Facer, fixo méretos d'abondo pra conquerir un ceo, ou pol-o menos un limbo axeitado á sua y-alma de besta padecente. Era un fakir, era o Pappus da sua especie, que vivía do aúno, úneca mantenza que lle daba a Providencia, qu'o qu'é o médeco non lle daba senon traballo. Era o *hipocamaleon*, era unha ilusión, era un soño feito ósos...

Aquela besta heróica viviu en Abrantes a epopeia da fame, sen protesta, sen unha queixa, sen relincho nin couce... Ninguén soupo aprecial-as virtudes escelsas d'aquil ser singular. Il tampouco dixo á ninguén o poema segredo dos seus soños, nos que sin dúbida, a memoria da especie lembraba as lameiras, as touzas, as gándaras sen fin por'onde brincaban as egoadas ancestrás... porqu'il non coñecía os *piensos racionás*, nin os *establos modelo*, nin nada: non leera o tratado que tiña en prensa o Sr. D. Horacio Bonet catedráteco d'Agricultura do Instituto xeneral e técnico d'Oria, chamado a sel-a Bibria da Zootecnia futura.

É ademais o úneco persoaxe d'esta narración que tivo un fado tráxico e un épico final, na ocasión memorabre en qu'Abrantes estivo a piques de figurar na Historia...

A posteridade faralle xustiza.

IV

O ATÉNEO DE ORIA

Xa se sabe qu'Europa linda pol-o Norte co Océano Glacial Ártico, pol-o Este co Río Kara, os Montes Urales, o Río Ural e o Mar Caspio; pol-o Oeste co Océano Atlántico, e pol-o Sur co Cáucaso, o Mediterráneo e os Pirineos. O apéndice chamado Península Ibérica, arredado d'Europa por cinco séculos de cultura, pertence espiritualmente ó Sáhara.

Non embargante, n-iste deserto hai algús oasis, e un d'istes oasis é o Ateneo de Oria. No Ateneo de Oria penetrou *a corrente central do pensamento europeo*.

Hai anos, xuntabanse n-un curruncho do *fumoir* do Casino d'Oria, lonxe do tresillo, das carambolas e do chamelo, médea dúcia de catedráteco do Istituto. Eli falábase de cousas trascendentás, serias y-ergueitas: os Tribunás d'oposición, o escalafón ou os quinquenios, as permutas, as Reales órdes, a teoría de Darwin... A xente deu en chamar a aquil corrunchiño o *Ateneo*.

Falar n-algunhas vilas do Ateneo é coma quen fala á un tempo do Olimpo e do Parnaso. Nin un Congreso Pedagóxico, nin ús Xogos Froraes teñen tanto prestixio. O Ateneo é o connubio augusto da Cencia coa Elocuencia, adornado por todol-os *síntomas forzosos da seriedade*.

Aquil alcume respeitoso foi a *idela - forza* que deu pulo ô verdadeiro Ateneo de Oria. O Rexente da Escola Normal que profesaba o culto da atildada frase, espuxo a ideia en *El Porvenir de Oria*. Il propuña que s'orgaizasen *sabatinas*, ou sexa xuntanzas semanás, os sábados, e n-elas, cada un disertase en col d'un tema determiñado. De todol-os xeitos, a ideia obrou. Os europeos d'Oria diñáronse tomala en consideración. Agora ben, a cousa cumpría meditala. Porque si no elemento antigo atopaba partidarios a ideia das *sabatinas*, o elemento moderno, dirixido pol-o Ispeutor d'Escolas, procedente da Superior do Maxisterio, quería mais ben, un labor de trascendencia social. O millor era unha Universidade Popular, con clases pra obreiros e unha Bibrioteca Circulante, onde cada un atopase os coñecimentos de mais apricación ô seu oficio: o agricultor, o cultivo das vides americanas; o carpinteiro a composición de barnices; o tendeiro, os medios de recoñecel-a trichina na carne de porco; o industrial o emprego dos motores de gás probe etc. etc. Nada de teorías, senon coñecimentos práuticos. Logo, nas confrencias semanás, debíase preseguir un fin educativo: esquecel-a Arte e mais a Arqueoloxía, e falar de célula, dos globulos roxos, de hidróxeno, do carbono...

Por fin chegouse a un acordo, gracias á unha gran vountade qu'interviu, disociou a ideia-forza; deixou ô Rexente a ideia e quedándos'il coa forza, por ela orgaizou o Ateneo.

Todol-os militares retirados qu'había en Oria, moitos rapaces do Istituto e algús membros da Cámara de Comercio figuéronse socios. Procedeuse á orgaización. Principiaron por se abonaren ás catro *Ilustracións* (Española y Americana, Francesa, Inglesa e Italiana) e mais á revista *Ibérica*. Logo, entendéronse

c'un viaxante catalán pr'encargaren prâ bibrioteca as *obras* seguintes:
O *Quijote*.
A *Historia Universal* de Césc r Cantú.
A *Historia do Consulado y-o Imperio* de Thiers.
A Coleución dos *Manuales Soler*.
O *Diccionario Salvat*.
Os *Episodios Nacionales* de Galdós.
A *Guerra de Africa* de Alarcón.

Houbo algunhas discusións, porque os católicos querian a suscrizón â *Hormiga de Oro* e os radicaes a do *Motín*. Mais todo veu a ben pol-a abnegazón d'uns e outros á prol da Cultura.

Por fin nomearon un Conserxe. Quen dá eisistencia a unha sociedade, non son os socios, nin o Presidente, nin a Xunta, nin o regramento; é o Conserxe. Unha sociedade eisiste de que ten Conserxe, si pode ser, con galós. En canto nomearon Conserxe, quedou costituido O Ateneo de Oria.

V

A TERTULIA NO ATENEO DE ORIA

O Ateneo de Oria inaugurouse c'unha serie de cinco confrencias sobr'o Sistema Métrico Decimal, e seguiron outras de non menos fonda trascendencia e novedade. Pr'atraguel-a xente, maxinaron de mercar un aparato de cinema, e proieutar peliculas antes e despois de cada confrencia, ademais, os socios fundadores comprometéronse solenemente a levaren de cote âs suas familias á aquiles autos de cultura e ilustración. Proieutábanse peliculas da casa Pathé, que representaban a *cría do verme da seda*, a *fabricación dos chapeus de palla*, o *sistema do planchado alemán* e outros asuntos d'instructivo e honesto entretenimento.

Os dias soltos os socios fundadores formaban tertulia arredor do braseiro. O que mais se metia n-il era Don Feliciano Folgoso, vello abogado cuios estudos sociaes encamiñados a restabrecel-a armonía antr'o Capital e o Trabello, obtiveran mención honorifeca en moitos certames. Todos o respeitaban, porque ademais era o Presidente do Ateneo. Iba tamén o seu amigo de toda a vida, o anticuario don Felisindo Gómez; o Rexente da Normal, don Xacinto Comas; o Notario, Don Xacobe da Fontela que era aficionado â Físeca e ate tiña inventado un aparato pra demostral-a caída dos graves, que mandara a unha Exposición Nazonal, e o diretor de *El Porvenir de Oria*.

O que nunca se chegaba ô braseiro era o ispeutor d'Escolas.

– Vdes. estánse intosicando co óxido de carbono – dicialles.

Verá Vd., mi muy escelente si que también sabio amigo – respondia Don Feliciano Folgoso – *Vdes. los jóvenes que han sido educados conforme a los principios de la Higiene, han conseguido ya un cierto endurecimiento físico que les permite, por decirlo así, soportar las inclemencias del medio. No así los ancianos... Yo, como poseo tan escasa circulación periférica, los descensos termométricos me afectan con inusitada intensidad, que a Vds. les parecerá hiperbólica.*

O Ispeutor d'Escolas era un home de 69 kilos, talla 1'67, talla de busto 0'82, brazo 1'65, índice cefálico 75, perímetro torácico 92, leptonino, leptoprosopo, iris medio, cabelo liso, escuro, pel branca, fórmula dentaria $\frac{4}{4}\cdot\frac{1-1}{1-1}\cdot\frac{5-5}{5-5}$, temperamento nervioso-sanguineo, perfeita normalidade das funcións orgánicas, pulsacións por minuto 68, sen antecedentes hereditarios morbosos, sen historia clíneca, 35 anos, solteiro. Ouservaba un réxime dietético mixto, vexetariano e ovo-láctico; tomaba ducha diaria e baño semanal a 32 grados, prauticaba a xinasia sueca sistema Meyer e masaxe cutáneo e abdominal regularizador da función catabólica do intestino. Vestia en *El Aguila* de Madrid, prendas soltas, sen tirantes, nin cinto, nin outra cousa que comprimira a cabeza, o tronco nin as estremidás, de xeito que deixaran funcionar libremente os órgaos e non impediran a circulación do torrente sanguineo; camisa con cuello e puños de celuloide, botinas d'elástico con piso de goma, pra facilitar a desinfeución cotián e pra impedir a humedade nos tarsos. Seu nome, Don Xoan Pérez e García.

Don Feliciano, inda que non frisaba moito co'il, recoñecía qu'o Ispeutor d'Escolas representaba *o esprito novo* y-era o dono do porvir... Don Felisindo, que non sabía as verdadeiras funcións do figado nin do bazo, nin enxergaba ben coma se formaban as imaxes na retina, tiñalle medo; tanto traballo coma il levara pra demostrar qu'a sepultura do lado

da Epístola na eirexa do mosteiro de San Martiño das Balugueiras, era a do cabaleiro Pay Feixóo, benfeitor d'aquil mosteiro, que formaba con outros persoaxes o privilexio rodado de Don Alfonso IX de León ao dito mosteiro no ano 1229, e si agora resultaba que todo aquelo non importaba nin valía pra nada?... Don Feliciano tranquilábao asegurándolle que a perfeución da Cencia resultaba *del consorcio armónico de la tradición con las adquisiciones del espíritu moderno*.

Entroques o Notario D. Xacobe da Fontela, que contribuira co seu *modesto óbolo* – o aparello pra demostral-a caída dos graves presentado a unha Esposición Nacional – ô progreso moderno, que era membro da *Asociación Española para el Progreso de las Ciencias*, tiña ô Ispeutor por un oráculo, e o Direitor de *El Porvenir de Oria* tamén era do *partido da Renovación*. Ainda estaba tentado a pubricar no seu boletín unha serie d'artigos desenrolando a qu'o Sr. Pérez García chamaba ideia direitiva de todo progreso nacional: «vivir centificamente».

Mais a fórmula ésta aceutábana tamén os partidarios do *consorcio armónico*, principalmente o Rexente da Normal e ainda o propio catedrático de Latín.

Somentes a contradecia de cara un rapaz, estudante de filosofía que coas suas distinciós antr'o vital e o racional, as suas teorías do fracaso da razón, da continxencia das leis naturaes, e outras pol-o xeito, faguía erguer protestas unánimes... Os sabios membros do Ateneo de Oria, non podían transixir co aquelas doutriñas novas que viñan comprometer gravemente as bases incontrovibres en que descansa o Progreso Moderno.

Mais aló, no fondal segredo da sua y-alma, o anticuario Don Felisindo Gómez, acariñaba unha vagarosa espranza na contixencia das leis naturaes.

VI

O PROIEUTO DO MÉDECO D'ABRANTES

O mais radical partidario da renovación era o Médeco d'Abrantes. O Dr. Andrade iba duas ou tres veces ô mes â capital, decote visitaba a tertulia do Ateneo.

– Estamos d'acordo – berraba o Doutor – en qu'a perfeución consiste en acomodarmol-a nosa vida ôs adiantos portentosos da Mecánica, da Eleutricidade, do Magnetismo, da Termoquímica, da Histoloxía, da Aerostática, da Bactereoloxía, da Psicofiseca, da Bioquímica e da Termodinámica: mais pra iso compre ceibar â Humanidade da iñorancia e do fanatismo qu'ateigan os miolos das probes xentes às que non chegan as portentosas luces da Cencia Moderna...

– Por iso eu quixen ô principio – respondeu o Ispeutor d'Escolas – qu'iste Ateneo fose un centro de cultura popular qu'espallara as luces da Cencia en toda!-as clases sociaes...

– Ise labor – repricou o Dr. Andrade – é no campo ond'hai que faguelo. Eu coñezo a vida rutinaria dos labregos...

– Sí – concedeu D. Feliciano –, compre *roturar* aquil ermo espirtual.

– Eu mesmo – xemeu Andrade – atópome alí isolado, arredado da civilización e do progreso... Si tan xiquera tivese con quen falar d'estas cousas... Porqué non s'animan Vdes. á vir á Abrantes iste vran?

Os meirandes acontecementos, os feitos chamados a trocal-a face dos pobos e torcel-a marcha da Hestoria, penden ô millor d'unha ocurrencia así. Quén iba pensal-as secuencias incalculabres d'aquila súpeta ispiración do Doutor Andrade? Deus'il conta da trascendencia d'aquela ideia que ceibou respondendo a unha vaga cobiza, asegún o qu'il pensaba, mais, en realidade, rempuxado pol-as leis eternas que rixen a fatalidade hestórica?

O caso foi qu'aquilas verbas tan sinxelas puxeron en todol-os espritos, sen que d'elo se decatasen ben os señores ateneistas, o tremor de presentemento e d'agoiro que precede ás grandes resolucións. Un silenzo solemne fixose na douta asambreia...

Ó cabo, o Ispeutor d'Escolas, pillou o queixo con dous dedos da man direita, e dixo:

– Pois sabe que non estaría mal.

O Dr. Andrade espuxo entón como Abrantes xuntaba as mais doadas condicións pra veranearen persoas cultas: ô pé do río pra se bañaren; tres tréns diarios, alimentos sans, estrada con acacias, etc., etc. Unhos meses de descanso, de convivencia coa natureza, virían ben a todos; irían todol-os presentes, e mais

o catedrático de Latín, que non estaba, coas suas familias, e coa libertade qu'o campo premite, vivirían n-un culto e tolerabre comunismo.

Conformes. – dixo o Ispeutor d'Escolas – faremos unha sorte de Colonia Escolar d'Adultos.

Todos asintiron antusiasmados.

Don Feliciano Folgoso non falara ainda. Obrigárono.

– *El estado de mi salud, me hace ambicionar un cambio de ambiente* – manifestou o Presidente – *A consecuencia de la infección grippal que padecí el pasado otoño, me quedó una afección gastro-intestinal, con un dolor que, localizándose en el intestino delgado, ejerce presión sobre la vejiga* y *estimula la secreción urinaria. Es posible que la permanencia en Abrantes me proporcione alivio. Iré, pues, con Vdes.*

Ficou acordado: 1.º Romatadol-os ensames d'enseño libre, ou sexa, na segunda quincena do mes de San Xoán, estabreceríase en Abrantes a Colonia de Vacacións do Ateneo de Oria. 2.º Sería Direitor da Colonia, Don Xuan Pérez e García Ispeutor d'Escolas da provincia, quen redautaría o regramento pol-o qu'a Colonia terie que rexirse. 3.º O Dr. Andrade encargariase de aposentar ôs veraneantes e mais do abastecemento da Colonia.

E sendo a hora de cenar, ergueuse a sesión.

(...(Continuaráse)

VICENTE RISCO

A VOLTA

Xa moito dinantes de pôrme ô camiño sentía ben craramente en min o aer ceibe, montesío, un pouco indixesto o primeiro día como unha mantenza forte, o arrecender das pedras orceladas da solaina, o aleito da adega semellante ô d'un vello craustro románeco santificado pol-a lembranza dubidosa mais presente d'un bispo d'aquiles que firmaban os previlexios dos reises, inda qu'a adega soilo gardaba un pouco da prigaiza dormiñenta dos viños d'outro tempo i-o olido a probe de pedir dos montós de patacas inzados ô ventarse de lonxe a primaveira pol-os cherelos finos e longos coma lirios na escuridade. Sentía-o frio tocar dos pergameos dos libros, a chegada sempre surprendente das bateladas das doce, i-aquila priguiza do corpo cando é preciso erguerse pr'a misa tan cediño, unha priguiza de febre acrescida pol-o medo de pasar frente das casas aldeás que n-aquila hora botan pr'o espertar cristaiño da mañá tudo o bafo quente dos sonos e da porcallada humán. Medo de sentir a paisaxe lixada pra tudo o día. Medo da pulga que rube pol-a perna (a perna qu'inda non s'afixo a ser perna e non téa forma nin enerxía de tal, sinón que segue desfeita e mal, asegún estaba na preguiza do leito e do sono) e non deixa seguire coma se debe o desenrolo dos ritos da misa. Tiña materialmente presente a hora derradeira da serán: andar d'eiqui pr'alí arranxando os quinqués; soilo brilan ûs ouxetos de metal nos que non parábamos a atención pol-o día, i-o desfeito rostro pálido do pozante apégase silandeiro ôs vidros querendo entrare baixo o treito fuxindo da aza gadeñeira da noite. Dende a víspora xa estaba no pazo aldeán con grande door da miña vontade. Sentíndome caír n-un fracaso total, pois telmaba ire á aldeia c'unha branca virxinidade d'esprito pra escribir o ceibe misteiro da natureza ou ô que fora con tal de que chegara impensadamente, e soespeitaba que soilo me sería doado vivire asegún unha pauta xa veila e noxenta, trazada pra sempre en min por outras tempadas aldeans ô meu parescer esquencidas, mais qu'agora na víspora do viaxe remocicaban' com'a escriptura dos palimpsestos. De fixo non me quedaba mais qu'unha rexión marxinal en troques do vivir ceibe maxinado com'a espranza salvadora. É unha das cousas que non fan amar como se debía os viaxes ista anticipación traballada pol-a impacabre lembranza, fundada apenas n-un prexuiciio, n-unha páxina, n-unha semellanza,

cando non se conosce a terra onde se vai. Cheguei no meu desespero a dicir: «Pra que vou â aldeia? Xa a levo en min. Teño a esencia dos hourizontes i-a coor d'aquilas cumes violetas, azúes, pél d'alifante, ou nubens deitadas asegún a hora i-a estaceón. Xa sei qu'ô voltar do camiño fundo cinguindo por fora o grande muro das senras, ha de me surprender o olido do cabrinfollo e s'inda non está frorescido, a sua lembranza que ven a sere o mesmo. Xa sei o tema brethoveniano pronto a xurdir en min cando me decato de que vai correndo sobr'os lameiros pra encobarse nas carballeiras, un d'ises voos de anduriñas invisibres. Mais pena me daba a vixilante memoria do corpo, ou millor dito as mil memorias locales do corpo n-aquil istante despertas con firente autualidade. Presentes o sentarse no banco de granito, o descanso no leito de liños, o renxer da areia baixo os pés. Un sofrimento propio da primeira mocedade, edade dotada d'unha infinda capacidade de sofrimento e de ben poucas alegrias, apesares do tópico contrario. Ista opinión xeneral e contraria â miña está en grande parte xustificada pol-o sentimento de medro que supón toda nova esperencia inda que sexa doorosa, i-a edade do enriquecemento diario é a da primeira mocedade. Entón a novedá encobre o disgosto interno, entón cicais pouco definido mais non por iso menos presente. Pois o disgosto que m'atromentabá fixome adoitar unha aitiude en grande maneira salvadora e foi d'iste xeito. Fixen o viaxe, entrei na casa, acampei nas salas e na alcoba ca môr indifrenza pr'a mudanza de hourizontes. Seguin pensando coma na vila, acendin o pitillo vilego en logar do grave cigarro aldeián; non baixei ô xardin cantareiro d'augas e paxaros na noite sinón que leendo o mesmo libro na páxina deixada na víspora, â mesma hora, fixen o posibre pra non esquencer o balbordo da rúa e soilo pensaba ô marxe da leitura en sair pr'o café dimpois de cear pra seguire c'os amigos a latricada d'onte. Ô correr das horas, na noite, as vellas amizades da lembranza, viñeron a min mais non lles fixen caso. Cheguei a ter a figuraceón de non estar n-aldeia. Gardei o meu heroismo â mañá seguinte, indefrente ô océano de lus que galgou na habilaceón ô tempo de franquear as fiestras, indifrente ô latexar do xardin, i-ô poderoso medrar da primaveira. Seguin o camiño do cabrinfollo coma si fora pol-a rúa da cibdade. Por gracia d'iste método, atopei unha gran felicidade e foi da seguinte maneira. Reparando n-unha pedra do muro gostei da fina vexetaceón da qu'estaba orcelada, contei os grans de cuarzo, as folliñas da mica, os tronchos dos coucelos, a impronta do pico que labrou aquil anaquiño de mundo. Figureime ser un elfo diminuto, unha almiña non môr do que o tempo gastado por unha pingota do orballo en decorrer pol-a folla d'un arbre. Sentín coma centeiros os grans de cuarzo, coma neveiras os espelliños da mica. Perdín o tino na frouma xigante dos orcelos e das herbiñas. Soilo ansí suprimindo a visión sintética, os circos do mundo adoitados ô ollar normal, cheguei a gozare d'unha interpretacón nova e ditosa. Funa apricando a moitas cousas e pouco a pouco fuxiron moitas das lembranzas que me magoaban pol-a sua sólida e fatal presenza i-enchín aquila tempada aldeán de ditosas esperencias ollando as couses, os homes, o tempo, a lembranza, a esperanza, sempre en pequeno.

RAMON OTERO PEDRAYO

Papeletas pra un inventario das màmoas galegas

Non é a laboura que agora emprendemos, un traballo compreto de sistematizazón senón un sinxelo ordenamento de notizas.

O que no día se sabe das mámoas galegas anda tan esparexido en libros, revistas e xornaes, que coidamos de algún intrés o axuntalo

metodicamente por necrópoles, de xeito que poda servir de base pra un futuro inventario mais numeroso e preciso.

Dedicaremos en secuenza a cada estazón, unha referenza bibliográfica, acompañada de breves notas acraratorias e pubricaremos por cabo as plantas das cámaras dolménicas millor conservadas, reproduciós dos moblarios descobertos e un mapa onde aparezan indicadas as necrópoles de que fagamos menzón.

É certo que a vaguedade de moitos dos datos que imos manexar, ha restar valor á nosa tarefa, mais coidamos así e todo, que ista será de algunha utilidade pras persoas non espezalizadas nas disciprinas prehistóricas e que incruso poderá servir pra divulgar a situazón xeográfica dos xacimentos facilitando asina o inizamento de novas esprorazós nos numerosísimos túmulos que inzan as nosas campias (1).

Papeleta n. 1 - Monte das Motas - Lobeira.

Bibliografía: Barros Sibelo, *Antigüedades de Galicia*, La Coruña, 18?5, páxs., 77 e 78. A. Vázquez Núñez, *Las Mámoas*, B. de La C. de Monumentos de Orense, vol., I, n. 20, 1001, páx., 351. F. L. Cuevillas, *Os dolmens do Monte das Motas en Lobeira*, revista NÓS, n. 18, 1923. Ciriaco Pérez Bustamente, *Los dolmenes de Dombate y de la Gándara*, ex., do B. de la Biblioteca Menéndez y Pelayo, Santander, 1924. F. L. Cuevillas, *As mámoas do Concello de Lobeira*, B. de la R. Academia Gallega, 1925, páxs., 25 y 39.

Alcóntrase ista estazón no Monte das Motas, que se estende entre Bande e Lobeira. Consta de unha regular cantidade de mámoas, cuio número non foi determiñado esaitamente. Esproráronse oito de elas, todas dolménicas e moi derramadas, podendose soio precisar a forma sinxela e poligonal de duas cámaras.

O moblario asoellado, redúxose a ús poucos anacos de cerámica lisa e de paredes polidas e outros varios testos perlencentes a un pote con decorazón riscada, semellante á de certos tipos de vasixas eneolíticas portuguesas emparentadas co especie campaniforme e a unha punta de saxeta de seixo cristaiño e de base convexa.

Papeleta n. 2 - Serra do Laboreiro.

Bibliografía: F. L. Cuevillas, *As mámoas do Concello de Lobeira*, art. cit.

Ocupan as mámoas unha grande estensón de ista serra raiana, alongándose pol-a banda galega deica Bangueses e pol-a portuguesa ata perto da vila de Castro.

Foron esprorados catro túmulos, situados entre os marcos fronteirizos ns. 31 e 32. Tres de iles tiñan cámara poligonal e soio no cuarto ollouse un corridor inizado. Ningún deu moblario.

Papeleta n. 3 - Monte Grande - Bande.

Bibliografía: Diaz Sanjurjo. *Los caminos antiguos y el Itinerario n. 18 de Antonino en la provincia de Orense*, B. de la C. de Monumentos de Orense, vol., II, 1904, n., 37, páxina, 229 e n., 43, páx., 340.

As mámoas citadas pol-o Sr, Sanxurxo, están emprazadas en lugares domiñantes de iste monte que fai a divisoria de augas entre as cuncas da Limia e da Arnoia.

Ista estazón non foi ainda esprorada.

Papeleta n. 4 - Bisbarra de Entrimo.

Bibliografía: Benito Fernández Alonso, *Galicia Prehistórica*, B. de la C. de Monumentos de Orense, vol., III, n. 67, páx., 350. Higinio García, *Monte de Santa Eufemia. Antigua Abobriga?* B. de la C. de Monumentos de Orense, vol., VI, 1922, n. 147, páxs., 499 a 502.

No primeiro de istes artigos citanse algun-

(1) Por mor da época en que foran instruídos os procesos de Vázquez de Orxas non-os atrevemos a utilizar n-iste inventario os datos que temos recollidos do traballo de Martínez Salazar, *Sobre apertura de mámoas a principios del siglo XVII* publicado no B. de la R. A. Gallega (anos de 1909 e 1910 cinguindonos a enumerar os lugares con mámoas que n-il se menzoan, afastando aquelas das que nos di que tiveran mámoa das que consta presentaban tal particularidade.

Son as primeiras: A dos Cravelos, San Paio de Narla; a de Amenido, San Martiño de Pazos, a de Laboreiro, Xurisdizón de D. Antonio de Andrade; a de Anafreita, Trioi; as da Pena da Lebre e de Budiño, San Xiao de Lodeiros; a de Monte Vicente; as de parto de Porto Angueiro e de Re; as de Paradela, Santa María de Foxada; as de Moita Palha Casas (Villalba); as de Porto Pedra, Meruxas (Villalba); as de ouro, San Bieixome de Parga; a de Foxo da Moreira, Orallón; a deCanto de Ome os Ome, San Vicente da Arganzón (Chantada); a de Segade, Penafrou, Calás de Reis; a de Lombo de Fontán, Caldas de Reis; as da Gándara de Arcos; as da Mão (Vladares) varias da bisbarra de Melide.

E son as segundas: a de Cosso Vello, Santa María de Brea nas, a de Golpe Grisalba; a de Mourengos, San Martiño d-Armental; as dos Negradas ou da Lebre e de Reza, Trespergal; a de Teisín, Melide.

has mámoas dolménicas esistentes no monte das Fachas e no segundo fálase de «un bastante bien conservado dolmen» que se alcontra perto de Entrimo, dándose a conecer tamén o lugar chamado Oleiro de Anias de nome ben sinificativo.

Papeleta n. 5 - Monte San Cibrao Rairiz de Veiga.

Bibliografía: A. Vázquez Núñez, ***Las Mámoas***, art. cit. F. L. Cuevillas, ***As mámoas do Concello Rairiz***, B. de la R. Academia Gallega, 1925, páxs., 235 259.

Alcóntranse as mámoas de ista estazón en toda a larganza do monte, chegando ata Guillamil e Lampaza por unha banda e por riba de Corbillón pol-a outra.

As tres mámoas esproradas áchanse no mesmo cume e moi perto da ermida dó San Cibrao. As tres contiñan dólmen sinxelo de planta poligonal e dentro de un de iles apareceron lestos cerámicos lisos e un anaco de un disco de barro ordinario grandeiro e con fura central.

Papeleta n. 6 - Monte Albán - Rairiz de Veiga.

Bibliografía: F. L. Cuevillas, ***As mámoas do Concello de Rairiz***, art. cit.

Costitúen ista necrópole duas mámoas moi rebaixadas, e das que parece se tiñan tirado os esteios das cámaras, que non queda oxe ningún vestixio

Rendeu unha de elas un abondoso moblario consistente en dous machados de pedra ben polidos, unha goiva tamén de pedra, unha cunca de barro marelo e unha punta de saxeta, feita de seixo cristaiño, de forma alongada e de base triangular, e a outra catro puntas de saxeta imitantes á anterior e un grande machada de pedra polido soio na parte do gume.

Papeleta n. 7 - Outo val do Salas Muiños.

Bibliografía: F. L. Cuevillas, ***As mámoas do Concello de Lobeira***, art. cit.

Temos notizas de que ista estazón abrangue moito terreo no penichán que hai por baixo das abas ocidentás da Serra de Larouco.

Ô noso amigo Xoquín Lourenzo, debemos a fotografía de dous dolmens, ben conservados que se alcontran perto do lugar das Maus e que son do tipo sinxelo corrente na Galiza.

Papeleta n. 8 - Serra de Penas Libres Vilardevós.

Bibliografía: F. L. Cuevillas, ***Papeletas arqueolóxicas e folklóricas da bisbarra de Verín***, revista NÓS, 1926, n. 36.

Colle ista necrópole dende o lugar de Fontefría, ata a raia portuguesa.

As cinco mámoas esproradas, alcóntranse entre os kilómetros 17 e 21 da estrada de Verín a Braganza. Todas elas tiveron dólmen, cuias pedras lles foron tiradas hai pouco. No fondo de unha das mámoas atopouse aberto na peneda do chan natural, un burato conico, tapado por unha laxa.

Papeleta n. 9 - Serra da Moá - Castro de Caldelas.

Inédita.

Esténdese ista estazón dende moi perto da costa do Valdrigou ata albiscar o río Sil.

Ollamos doce mámoas, postas en grupos de duas, tres ou catro nos outeiros dominantes e abrimos oito, dentro das coales non atopamos outra cousa que dous esteios de 1'90 milímetros feitos de esquisto cámbrico que apareceron deitados no interior de dous túmulos que se erguen perto de un castro conecido no país co nome de Castriño da Cerca.

Papeleta n. 10 - Outo val do Barbantiño.

Bibliografía: A. Vázquez Núñez, ***Las Mámoas***, art., cit. Díaz Sanxurxo, ***Los caminos antiguos***... art., cit. B. Fernández Alonso, ***Galicia Prehistórica*** art., cit. ***Noticias***, B. de la C. de Monumentos de Orense, vol., III, 1906, páxina 64, H. Obermaier, ***Impresiones de un viaje prehistórico por Galicia***, ext., do B. de la C. de Monumentos de Orense, 1923, Ciriaco Pérez Bustamante, ***Los dólmenes de Dombate y de la Gándara*** art., cit, F. L. Cuevillas, ***Nota en col do mobiliario d' algunhas mamoas galegas depositado no Museu de Ourense***, B. de la R. Academia Gallega, 1926.

Comprenden istas estazóns unha área es-

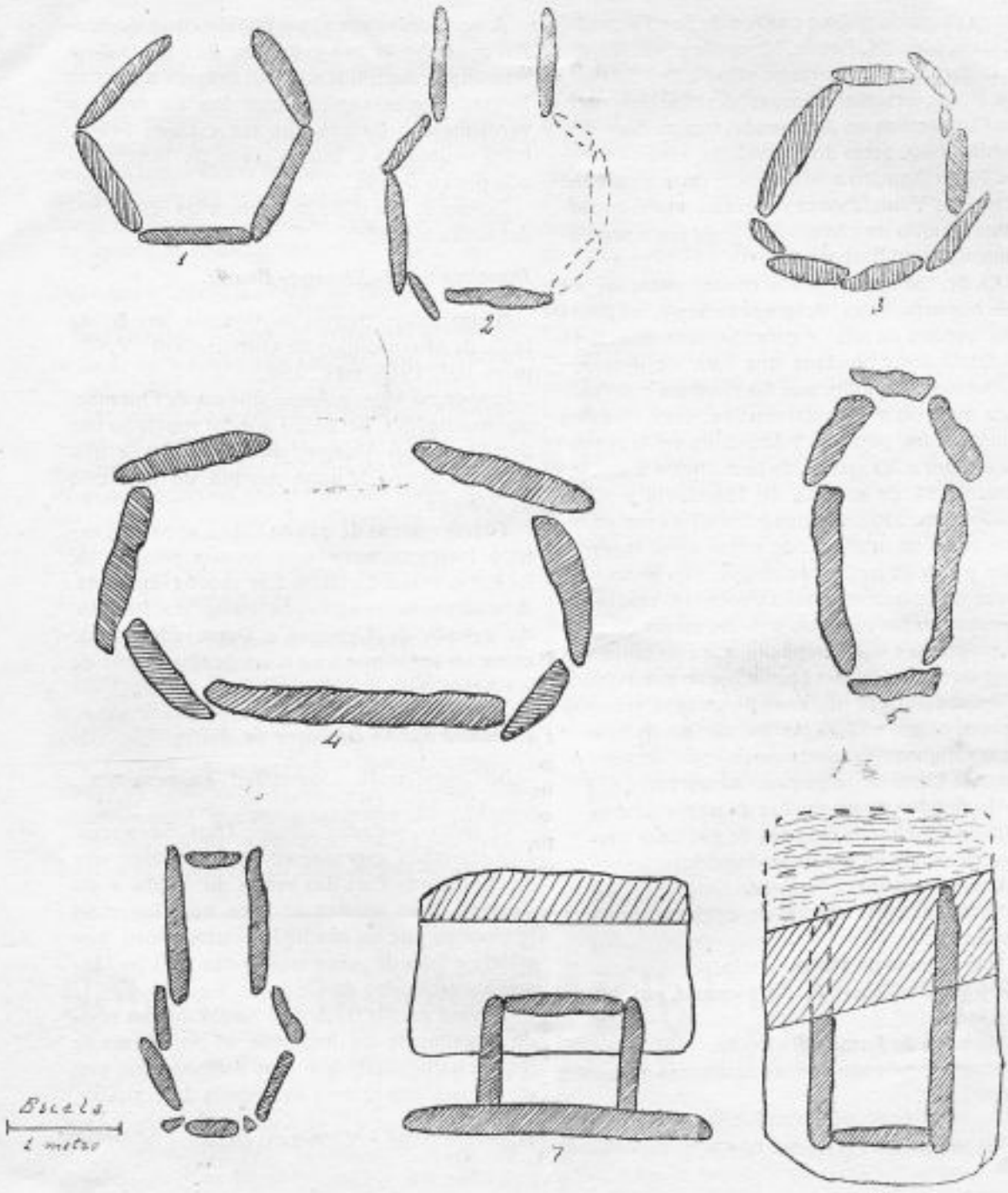

1 – Monte das Motas (Cuevillas) – 2 – Laborenza (Cuevillas) – 3 – Monte de San Cibrao (Cuevillas) – 4 – Dombate (Bustamante) – 5 – Sáa de Parga (Castillo) – 6 – Vilarelle (Saralegui) – 7 – Vilacampa (V. y Castro) – 8 – Recaré (V. y Castro).

PLANTAS DE DOLMENS GALEGOS

tensa cinguida pol-os castros de San Facundo, Cobas, Martiñá, Bainte, Morgade e San Adega.

Dentro de iste perímetro ollou o Sr. Sanxurxo unhas sesenta mámoas destribuidas: dez, en Orbán; sete en Ardesende; tres en San Facundo, oito, perto do Carballiño; vintetrés, entre Porto Amieiro e Ardesende; duas en Cobas e sete en Vilar, estando o grupo mais importante situado na chaira pula onde ten o seu nacimento o río Barbantiño.

O Sr. Sanxurxo abriu moitas mámoas de ista bisbarra, mais desgrazadamente, os datos que quedan de tais esprorazóns non son todo o detallados e precisos que fora de desexar. Sabemos así e todo, que tiñan cámara dolménica mais ou menos derramada, catro túmulos situados; un, perto de Vilar; dous en Ardesende e outro a 30 metros do hectómetro 2 do kilómetro 94 da estrada de Ribadavia a Cea, tendo fornecido iste derradeiro un axuar composto por un machado de seixo roxo, ben polido, goiva de pedra esquistosa, seis anacos de facas de pederneira, unha punta de saxeta de esquisto, o fondo de un pote ou cunca de terra anegrazada e unha pequena anga de unha vasixa de barro, decorada con riscos angulars.

Procedentes de mámoas da estazón que nos ocupa, anque sen outras indicazóns de procedenza, figuran esposlos no Museu Arqueolóxico de Ourense os seguintes ouxetos:

Un polidor de machados de pedra de grá.

Dous machados cinceles de esquisto mouro que cicais sexan ídolos fusiformes.

Catro facas de pederneira.

Tres puntas de saxeta de esquisto en base triangular.

Unha cunca de barro marelo.

Un pote esférico de terra escura, co borde revirado.

Un vaso de forma cilindroide.

Ningunha de istas pezas cerámicas presenta decorazón.

Papeleta n. 11 - Codesás - Melón.

Bibliografía: Venancio Moreno López, artigo no *Heraldo Gallego*, de 7 de Maio de 1874. Barros Sibelo, *Antigüedades de Galicia*, op., cit., páx., 78. M. Murguía, *Historia* de Galicia, vol., I, 2 edic., páxs., 603-610. García de a Riega, *Galicia Antigua*, Pontevedra 1908.

A necrópole, situada a 2 kilómetros de Melón constaba de tres mámoas, das cuais duas non tiñan cámara, téndoa en troques a terceira formada por seis esteios pintados en negro e vermello con figuras que representan círcos, liñas onduladas e outros sinos de interpretazón pouco doada.

Dentro de iste dólmen apareceron duas pedernetras lascadas.

Papeleta n. 12 - Xirazga - Beariz.

Bibliografía: Seizón de *Noticias*, no B. de la C. de Monumentos de Ourense, vol., V, número 107, 1916, páx., 192.

Eixiste no Museu Arqueolóxico de Ourense, un machadiño de pedra que foi regalado por don Maximino Alvarez, do Carballiño, e que s'atopou dentro de unha mámoa da freguesía de Xirazga.

Temos notizas de que en toda a serra de Testeiro i-espezalmente nos termos ralanos de Beariz e Ponte Caldelas hai moitas mámoas, debendo habelas perto da costa do Paraño, da estrada de Ourense a Pontevedra, onde esiste un lugar que leva o siñificativo nome de As Antas.

Papeleta n. 13 - Bisbarra de Avión.

Bibliografía: H. Obermaier, *Impresiones...* op., cit., páx., 12.

O tantas vegadas citado, Díaz Sanxurxo, fixo algunhas esprorazons nas mámoas que se erguen nas abas das serras do Suido e do Testeiro. Non quedan de istes traballos mais lembranza que un machado curto, gróso, ben polido e feito de seixo mouro que está no Museu Arqueolóxico de Ourense.

O noso amigo D. Arturo Noguerol que reside aitualmente na freguesía de San Xusto de Avión participounos que as mámoas son moi abondosas nos termos montesios do concello.

Papeleta n. 14 - Montes ao Irixo.

Inédita.

Perto do camiño vello que do Carballiño vai pra Sant-Yago e denantes de chegar â Hermida do Fondo, óllanse oito mámoas, ô parecer intatas, pois conservan perfeitamente a sua forma semiesférica e non presentan a menor siñal de remeximento.

Papeleta n. 15 – Gandara de Maceda.

Bibliografía: Díaz Sanjurjo, *Los caminos...* art., cit.

Fálase n-iste traballo de unha mámoa existente perto de Baños de Molgas e pol-o noso amigo Vicente Risco tivemos noticias de que hai outras varias por baixo de Maceda e non lonxe do camiño que dende ista vila vai pra Xunqueira de Espadañedo.

Papeleta n. 16 – Gándaras de Budiño.

Bibliografía; Seizón de *Noticias*, do B. de la C. de Monumentos de Orense, vol., II, 1903, n., páx., 124.

Dase conta do regalo feito ô Museu Arqueolóxico de Ourense por D. Xesús Palacios, de un anaco de vasixa de barro e de un machado de pedra atopados pol-o dito Sr. Palacios, ô esprorar unha mámoa das Gándaras de Budiño.

Coidamos que a tal mámoa, achábase situada perto de Porriño.

Papeleta n. 17 – Serra de Barbanza.

Bibliografía: P. Sarmiento, *Manuscrito* da la A. de la Historia, codice II, 9, 4, vol, IX. fols,, 337 r. 339 r. Vicetto, *H. de Galicia*- vol., I, páxs., 76 e 78, Barros Sibelo, *Antigüedades de Galicia*, páx., 78. P. Fidel Fita, *La Mamba celta-romana y epigrafía de Bretal*, B. d» la R. A. de la Historia, vol., LIX, 1911, páx., 412. J. Cabré, *El Arte Rupestre en España*, Madrí, 1915, páx., 92 H. Obermaier, *Impresiones...* op. cit., páx., II. Ciriaco Pérez Bustamante, *Los dólmenes...*, op., cit., páx. 32. M. Murguía, *H. de Galicia*, vol., I, 2 edic., páxs., 614-616.

Pese a ista abondosa bibliografía o que en realidade se conece das mámoas da Barbanza é ben pouco. Fora do feito da existenza de moitas cámaras dolménicas en toda a larganza da serra e ainda ô nacente de Nola, non sabemos ren con esatitude pois nin xiquera se pubricou unha soia planta de dólmen nin se fixeron en ningures escavazóns metódices, sendo dobremente de lamentar iste abandono, por ser ista estaceón unha das mais importantes se non a mais importante da Galiza, onde parecen esistir cámaras sinxelas, outras con corridor inizado e tamén verdadeiras cistas ostentando por outra parte algús de istes moimentos gravuras que a xuzgar pol-as observazóns de Oviedo e Arce de que dá conta Cabré deben ter un intrés indudabre.

É de supor que residindo nas proisimidás da Barbanza homes coma Fermín Bouza Brey que tan brilantemente fixo as suas primeiras armas de prehistoriador e coma Ramón Martínez López, aventaxado discípulo do sabio catedrático Sr. Pericot, non pase moito tempo sen que teñamos novas dos traballos por iles emprendidos en tan prometedora estazón.

(Seguirá no próisimo número)

F. L. CUEVILLAS

Notas de arqueoloxía e folk-lore arousans

MONTE E PEDRA DE MEAN

No lugar de Trabanca da Torre, concello de Vilagarcía, a poucos metros do castro da Bouza i-entre as leiras e tomadas que compoñen os primeiros pregamentos do Xiabre, érguese un pequeno couto, coroado de penedos e de piñeiros mansos qne lle prestan o prestixio virxiliano deun paisaxe da insua de Capri portado ás terras húmidas do Septentrón. É o monte de Mean.

Mederá o montículo cousa de 100 m. de diámetro na sua base e de 12 ou 14 na sua outura e nada presenta ao ollar do inquiridor que ofreza intrés. Non embargante, a búsqueda de eixemprares de arte rupestre nas laxes de esta bisbarra, que coidamos mais ricaz en insculturas do que se desprende pol-o que vai conocido de ela, mostrounos unha pedra situada no mesmo cumio do Mean de 3 metros

por 4 de longo sementada de *corgos* ou *coviñas*, un novo eixemprar dos que tanto abondan na Galiza e tanto dan que facer aos esculcadores das antiguidades prehistóricas.

Ata vinteunha de estas fochas contamos na sua superficie – a ras do chan e lixeiramente en decribe cara o W – , cuio grandor anda entre os 5 e os 10 centímetros.

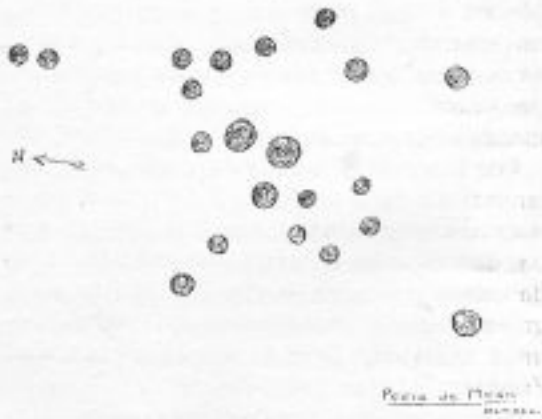

Pedra de Mean

Con ésta son catro as que levamos topado en pouco tempo: unha de elas ao pé do Castro de Figueiras que forma parte da Catalogazón que anda a facer o Seminario de E. Galegos de istes moimentos, outra no chamado Puzo do Inferno, en Verín, composta de catro corgos en coadro e a derradeira dada a conoscer en outra xeira e como material de unha estazón prehistórica perfeitamente definida (1) Pol-o demais vense tamén acompañadas de outros signos grabados nos cons caraiterísticos do arte rupestre da nosa terra.

Mais no monte de Mean hai unha fonte e esa fonte tén, según o pobo, virtudes mediciñaes. Ela cura as doenzas dos ollos sempre e cando sexa usada scie días seguidos, unha vegada ao abrente do día e outra ao deitarse o Sol; según outras referenzas basta sô facer uso de elas antes de que saia dito astro (1).

Velaiquí o que resta de un culto morto a un deus esquencido que tal vez sexa a pedra mesma que en lugar eminente foi grabada; recendo suave acochado na sabidenza popular de unha lembranza litolátrica quizaves.

Mea. Meá, Means, Mean, Meanos, Meaño, Meavia, son nomes do onomástico xeográfico de Galiza que teñen un torgo común. *Mea*, que asegún Verea e Aguiar (2), que o toma de Boulet, tén a siñificanza célliga de *vea de meta*. Nada nos suxire esta interpretazón. Entroques pon outra que tén importanza suma. Dinos que Boulet trae *Mean* siñificando en célligo *pedra*. En verdade que agora xa hai pra pensar de si o nome que leva o couto llo dou a pedra que o remata. Pol-a nosa conta sô podemos aportar unha ouservazón curiosa: un grupo de cons dos que forman os baixos de Corrubedo, perto da ínsua de Sálvora leva o nome de *Means*. Alí están ispidos e senlleiros sin que nada os caraiterice como non sexa a sua condizón de irtos vencellos da tenebrosa cadea de baixíos que aprisa a gorxa da Ría.

Lembremos pra remate o feito de ter aparecido cásequ e ao pé do Meán o epígrafe romano de que un autor dá vaga reseña, hoxe perdido (3), xuntemos todas as liñas ceibes e aparescerá ante os nosos ollos o cativo monticelo trocado en lugar sagro e ante noso espríto crecido e mergullado en bretemas misteiro-rosas.

F. BOUZA BREY

(1) *Prehistoria galega. O Neixón* por Florentino L. Cuevillas e Fermín Bouza Brey no Boletín da R. A. Gallega. Ano XXI. N.º 181 e seguintes.

(1) A primeira versión foime feita por Narciso Alvarez Romero de 18 anos veciño do lugar de A Torre, perto de Mean, cuio pai Bernardo Alvarez Vázquez, carabinero de mar levou a seu fillo Xosé de 6 anos á dita fonte curándolle unha afección dos ollos. A segunda das versions foime percurada por unhas vecinas que labraban nos mesmos eidos do pé do monte regados pol-a auga da fonte contándome elas mesmas de como moitas persoas van pol-a auga en garrafas pra despois aprecala na casa e así me recomendaban a min que o fixese.

(2) Xosé Verea e Aguiar, *Historia da Galicia*, paxs. 40 e 41.

(3) X. Fernández Gil e Casal. *Apuntes Arqueológicos* Boletín de la A. de la Historia. T. LXVIII. 1916.

No Desterro, Da Terra Asoballada, Vento Mareiro
Na Noite Estrelecida e O Bendito San Amaro

poesías do poeta da raza **RAMÓN CABANILLAS** Pedidos a - LAR A CRUÑA

GLOSAS HESTÓRICAS

ENTRE os restos históricos de maor importanza que dos antigos pobos se alcontran nos arredores da vila de Negreira (1) pódense nomear como mais importantes os da Ponte Pias, que a xusgar pol-a tradizón, e por algunhas notas gardadas en certos papeis co il relacionados deben influir sobremaneira na historia d-esta rexurdente vila, cal demostra a ponte rompida que aparesce no escudo da mesma

Da nomeada ponte inda quedan algúns restos sumerxidos nas augas do Tambre (2), pretos ao lugar coñecido na altualidá por Barcas de Tomé as cals sirven de paso entre Ons e Negreira. Os fillos dos pobos mais pretos contan encol d-este particular que tradizoalmente vense dicindo o siguente: Probabelmente a Ponte Pias esisteu con nome distinto deica o sigro primeiro da nosa era en cuia época disque apareceu unha mañan enterrada nas augas do rio, xunto cos perseguidores dos discípros do Santo Apóstole Santiago

O gran hestoriador e notabre arqueólogo Antón López Ferreiro na sua «Hestoria da Santa A. M. Eirexa de Santiago» fala d-esta ponte baixo o capitre de «Ponte de Ons» onde dí que o nome de Pias ou Piar é moi antigo, e que ista voz galega sinifica *pila ou pilar* por cuio motivo se lle chamou Pias, sin dúbida pol-os *pilares* que d-il quedaron. D-eles ainda hai algúns restos, e créese son os mesmos de que fixo referenza no seu testamento D. Xoan Froilá Mariño no ano 1220, o cal desexoso de o facer novamente, de maneira que encima das cepas se puxeran vigas que poideran estabrecer o paso, dispuxo como última voluntade que mandaba *dez casals* con tal ouxeto.

Por si isto fose pouco pra comprobar a esistenza d-esta ponte inda se pode traguer a conto os restos do camiño román que dende Celdas de Reis viña preto da costa; e por o carón da veciña parroquia de Ons matíase na de Negreira – pol-a lembrada ponte – onde tiña unha encrucillada pra Compostela e outra pra Fisterra.

D-estes camiños inda quedan tamén algúns restos, e no que se dirixe a Santiago aparece-no fai pouco n-unha aldea moi preta uns cantos ladrillos con antigos esquirtos que se atribuiron aos románs, por ser creenza xeneral que por alí están enterrados os restos d-un pobo, d-aquela época, que lle chamaban Lucrosa.

M BERGUEIRO LOPEZ

Negreira Febrero 1927.

(1) A Nicrazia dos románs.
(2) O Tamáris d-outros tempos.

Arquivo filolóxico e etnográfico de Galiza

A fonte de "Ana Manana"

POIDA que sexa o Meimón un dos paraxes d'Ourense mais coñecidos pol-as suas tradicións xa de carauter históreco com'a popular historia do Bispo D. Francisco Alfonso, afogado alí por Lope d'Alongos (1), e outras moitas de ladrós e asesinos (2) xa lexendareo, com'a da Virxen (3) ou a dos «Mouros encantados» (4). Entr'os diste xénero, que son moitos, citarei a da fonte de «Ana Manana»; pois anque sexa a de menos importancea, é a mais vulgar entr'a xente d'as aldeias veciñas.

Preto do cabo do Meimón, siguindo a corrente do Miño, vai un nacente d'auga d'entre

(1) Os romeiros que van ós Milagres, ás ermitas e ó Corpus, cando chegan ó Meimón berran: ¡«Morreu o Bispo»! ¡«Morreu»! e outras moitas cousas qu'o eco vai ripifindo. Non ainando a esprícar iste fenómeno, atribúyeno ó demo, á ialma do Bispo ou ás dos qu'o mataron.

(2) Por isto e por aparicións do «outro mundo» que se di saiu alí, tense ó Meimón com'un modelo de sitios medrosos, e así, pra decire que calquera é valente, dise q'é home de pasar ás 12 da noite pol-o Meimón».

(3) Hay un penedo no medio d'o río, que lle chaman o «penedo da Virxen», porque nil estaba sentada unha vez a Virxen co neno Xesús no colo. Pénsase que iste sitio é o de mór profundidade do Miño e que pol-o tanto, debía de facer moito ruxido a auga; mais, como é naturale, socede o contrario, i-a xente das aldeas atrebuco á virtude das seguintes palabras pronunciadas pol-a Virxen cando estaba sentada no penedo adormentando o Neno:

«Río Miño, val caladiño;
non me desper.es o meu Neniño».

(4) Vense no escarpe da carretera: un xugo perfeuto na feitura anque non enteiro, a pata d'un cabalo i-a cara d'un mouro, caindolle as bágoas, tallado todo en pedra viva. Atribuense istes traballos a unhos mouros que vivían alí nunha coba que se abría e cerraba ó decir unhas palabras que soyo lles sabían.

us penedos, é lado d'arriba da carretera que vai de Ourense pra Castrelo. Iste mananteale, que era a «taberna» dos labregos que iban pra Ourense, é coñecido co nome de a fonte de «Ana Manana», nome que tomou d'unha popularz e vella lênda.

Alá en tempos moi remotos, un dos moitos galegos que iban â sega a Castela ô vir de volta topou no camiño c'un señore moi luxoso, o cal perguntoulle ô galego de onde era; iste contestoulle que era de Ourense. O señor perguntoulle, entonces, si liña algún conocemento do Meimón.

– Todas as veces que lle vou a Ourense co rianxo ou pagar a renta ou a contriboceón pásolle por alí – dixolle o galego.

Entonces o señor quitando un queixo de catro esquiñas, dixolle:

– ¿Ti queres ser rico?

– Eu quero, quero; si, señor; pero....

– Pois mira – dixolle o señor – non tes mais que ir ô Meimón, i-o chegar onda unha fontela que hai n'ús penedos, ô pé do camiño berras: ¡«Ana Manana»! I-a terceira vez hache d'aparecer unha muller moi bonita i-elegante. Entonces ti dasille iste queixo, i-ela hache de entregar parte dos tesouros que alí tén gardados.

– Si non é mais que iso...

– Tés, tamén, que gardar o secreto e ter conta qu'o queixo lle chegue inteiro, porque senón pódeche traer moi malas consecoencias.

– ¡Iso bo é de facer!...

– Pois toma, e fai como che dixen – i-entergoulle o queixo e desapareceu.

O noso galego siguiu o camiño pr'a sua casa, bailando nun pé solo de contento... e tremando co medo de si os ladrós lle saian ô camiño e lle roubaban o queixo.

Antes de chegar ô Meimón meteuse por un atallo de car'â casa porque o desexo de abrazar â muller e bicar ôs fillos sobrepuxaba âs ánseas da riqueza. Mais como as mulleres son tan sabichosas, e a d'il que ô tempo andaba «d'aquela maneira», antoxóuselle sabere o que liña envolto nun paquetiño. Il buscou mil voltas por llo non enseñare, dicíndolle que era un encargo que se non podía ollar que siquera il mesmo sabía o que era; i-hastra lle prohibiu que lle tocara; mais ela, sin sabel-o home, desenvolveu o paquete, i-ô vel-o queixo antoxóuselle e arrabanoulle unha esquiña.

O home colleu o queixo, sin deprocatarse do que a muller fixera, e dirixíuse con il de car'ô Meimón. Ô chegar â fontela chamou: ¡«Ana Manana»! I-a terceira vez apareceulle unha muller maxestuosa, que mesmo asemellaba unha reina con cara de anxel; pero viña furiosa e perguntoulle porqué a chamaba. Contestoulle il que lle quería dar un encargo que lle mandaba un home que il non coñecía (e entregoulle o queixo).

– ¡Si, home, si; fixéstela boa...! Iste é o cabalo que m'había de levar a min d'aquí; mais ti fuche pormeiro â casa i-a larpeira da tua muller coméulleme unha pata.

E dicindo isto pousou o queixo no chan i-ô istante se volveu un percioso cabalo branco... pero faltaballe unha pata enteiriña.

– ¡Olla pr'aiquí... – dixolle ela – agora teño que quedare eiquí pra sempre, xunto cos tesouros que tamén a ti che habían de tocar... Toma ista faixa de picote e ponlla â tua muller cando sexa pra dar a luz; non che podo facer outro regalo – e co'a mesma desapareceu ela i-o cabalo.

Dispúñase il a marchar pr'a casa; mais ocurriuselle, pormeiro, envolverlle a faixa on sobreiriño qu'alí había, pra ollar que ben lle estaba. ¡A bó santo se encomendou! Aiña ben non acabou de lle dar a última volta cando xa ardeu a faixa i-o sobreiro.

Dend'entón o sobreiro non volveu a medrar mais; pois din os vellos, que sempre o acordaron tan feloso co n'ainda se pode ver oxe.

Iste foi o orixen do nome cabalístico que dend'o tempo leva a fonte do Meimón (5).

Recollida por ALEJOS ALVAREZ NOVOA

Mestre Nacional

(5) Idéntica leenda atópase n-Asturias (A Ricra-Cangas de Onís, Mestas), asegún C. Cabal *La Mitología Asturiana, Los dioses de la vida*, Madrid, 1925, páxs 82 e 83. Tén tres elementos especiás: a) o peisano que en terra estrena oie falar d'un tesouro no seu lugar – b) o queixo (n-Asturias, pan) que se convirte en cabalo – c) a falta ou cinto encantado. O pirmeiro atópase en moitas das nosas leendas de tesouros, sen ir mais loinxe na do Castro Mogordán, no sul da provincia de Lugo, onde a un de Morgade que foi cautivo d'Abd-el-Krim, déronlle os mouros que abondaba cos silla d'ouro do rei mouro do Castro Morgadán, pra ser inmensamente rico. O segundo pono Cabal en relación co-as ofrendas às fontes de que tanto fala San Martiño de Braga en *De correctione rusticorum*. O terceiro lembra o cinto que Medea regalou a Creusa amante de Xasón, e qu'a queimou no seu pazo, e a túneca do centauro Neso na que s'abrasou Ercoles, sen q'uesto queira dicir que teña n-estas leendas a sua orixe, senón que todas responden á mesma orixen común. Hai eiquí tamén o tema da curiosidade das mulleres (Psique, Elsa, de Bravante e muller de Barba Azul, e rapaze que leva o ouro dos mouros e que ô ollalo trócase en carbón, etc.) o tema da venganza da dona encantada, e o da ocasión única pra ser desencantada.

(Nota de V. R.)

C O N T O

A vella do aceiteiro

Era unha mai y-unha filla e vivian solas hasta qu'á filla lle veu o tempo de casar e casou c'un mozo qu'andaba c'unha caballeria vendendo o aceite pol-as portas, y-ás veces tardaba moitos dias sin vir á casa. Un día qu'il marchara vender o aceite, deulle un mal á vella tan grande que morreu, solo que antes de morer dixolle á filla:

– Istes tres mil rayás que temos na casa, mitemos na tumba que senon así que morra, sáyoche un día que estés sola na casa.

E vai a vella e morreu, y-o día que se enterrou chegou o aceiteiro á casa. Entón a filla contoulle todo ô home, o que pasara e que lle tuvera que meter os tres mil reás na tumba, senon que lles saía despois de morta.

– Boeno, pois cala, que eso arrégloo eu ben – dixo o aceiteiro, que era xenro da que morreu.

Ás duas da mañá, sin lle decir nada á muller, marchouse ô semiterio onde enterraran á vella, e desenterrouna, e sacoulle os tres mil rayás. Estando n-esto, sintiu un ruxido fora e quedouse caladiño. Eran os ladrós que viñan de roubar un saco de pernís donde un rico que había no pueblo e escondéronos no semiterio encanto iban roubar ô cura que estaba alí cerca da iglesia.

Entonces o aceiteiro quitou os pernís do saco e meteulle a vella dentro y-el marchouse cos tres mil rayás e os pernís. D'alí a pouco viñeron os ladrós de roubar ô abade unha boa sacada de cartos, e viñeran pro atrio pra repartir o diñeiro y-ô repartilo dixo un d'eles:

– Ide agora pol-os pernís.

Trougueron o saco e pensando que sacaban un pernil, sacaron a vella.

Ô principio quedaron todos asustados, pero despois dixeron:

– Quén será, quén non será?

Hastra qu'un d'iles dixo:

– Evos a vella do aceiteiro, a que enterraron onte.

E dixeron:

– Como sería pra estar a vella no saco?

Ô fin ordearon de lla ir colgar á porta do aceiteiro.

Pr'o outro día de mañá cedo, inda mal se vía, levantouse o aceiteiro pra ir vender o aceite, e topouse co-a vella á porta, e non sabendo que faguer con ela, atouna ôn burro que tiña, e botouna car'a unha praza de meses, e conforme o burro andaba, a vella azaneaba, hastra que foron os pastores pr'o monte e viron andar aquelo nas meses, e todos cheos de medo viñeron pr'a casa dicindolle ôs pais que andaba o demo na plaza dacabalo d'un burro. Os pais creéndose nos rapaces, fóronse onde o abade pra que llo fose desconxurar.

O abade era coxo e tuvo qu'ir acabalo d'unha burra e a xente da parroquia acompañándoo; todo o camiño lle foi dicindo á xente:

– Mirai, así que cheguemos alá, eisí qu'eu mire s'é o demo, heino desconxurar e a todas as palabras qu'eu diga, vos decir sempre amén.

Chegaron alá e entraron ás meses, y-o abade iba diante acabalo da burra. O burro ô ver a burra botouse atrás d'ela. O abade ô vir aquelo trás d'il, empezou a berrar:

– Al, sacristán, que me leva o demo!

I-a xente contestaba:

– Amén, señor abade, amén! (1)

(1) Hai eiquí elementos e temas que s'atopan n-ou'ros moitos contos da nosa Terra e do folk-lore universal. O final é unha variante do que publicamos co título de *Que me leva o demo!* no número procedente de Lampaza, concello de Rairiz de Veiga, na Limia. O engano feito ós ladrós repítese moito no noso folk-lore en formas ben variadas. O irlle poñer na porta o cadavre da sogra, e botalo il logo montado no burro, non deixa de lembrar o conto do xorobado das *Mil e unha noites*. Iste conto e os seguintes están recollidos verba por verba, asegún o informador, que é d'alí, os ouviu referir, sen que nós teñamos correxido mais que lixeiramente a ortografía por mor da craridade pr'o leutor, aunque deixando todo o demais así e como rol-o deron, pra conservarlle a gracia. O galego é incorrecto de léixico, mais está ben de construción. *Plaza* Chaman na Limia á un cacho grande de terra, a pan ou a palacas ou millo, que sendo de varios donos, e acotado, nos están as leiras tapadas con sebes nin muros nin outra cousa. Confróntese co francés: *place*, sitio.

V. R.

MERQUE VOSTEDE

SÍNTESE XEOGRÁFICA DE GALICIA

por Ramón Otero Pedrayo

Hos homes, os feitos as verbas

CABANILLAS E COTARELO NA REAL ACADEMIA HESPAÑOLA.

NÓS dalle o parabén de todo curazón ôs seus dous ilustres e queridos colaboradores, pol-a distinción que lles fixo a Real Academia Hespañola ô levalos ô seu seo coma repersentantes da nosa fala e das nosas letras.

Nomes hai tempo consagrados dentro e fora de Galiza, nin un nin outro precisaban de consagración oficial ningunha pra levaren a admiración e a benquerencia de todol-os galegos que len, e de todol-os non galegos que s'intresan pol-a nosa cultura. Mais así e todo – e sexan coma sexan os pensamentos que se teñan encol da comenencia e da oportunidade d'unha repersentación de Galiza na Academia da língua castelán – o feito de vermol-os nosos valores mais enxebres e mais outos recoñecidos e elsaltados pol-os estranos, non pode por menos d'apracer a todol-os bós fillos da Terra.

D'iste xeito, NÓS, qu'a mais d'eso ten cos dous ilustres eletios fortísmos vencellos de fraternidade e ten coma seus todol-os seus triunfos, gábase d'iste novo qu'agora obtiveron, e súmase ôs agasallos e festexos que coiste gallo lles rende Galicia.

O HOMENAXE A CURROS EN CELANOVA.

TEMOS eiquí falado xa da Sociedade Cultural Curros Enríquez de Celanova, e do seu labor de cultura popular. D'esta Sociedade foi a idéia e a orgalización do sentido homenaxe que pol-as Marzas rendeu aquela vila ô seu mais precraro fillo, o gran poeta da *Virxe do Cristal*. Non imos dar noticia do qu'os nosos leutores saben xa pol-a imprensa toda de Galiza.

Hoxe qu'a nosa Terra volve de feito á concencia de si mesma, Celanova, sumándose ô movemento, ergue com'executoria ilustre o nome do seu Poeta, e vai erguer un moimento que diga a todos qu'elí naceu o mais popular dos vates galegos e un dos mais repersentativos.

LETRAS D'AFORA

ALLEN, de VALERY LARBAUD.

TEÑO o mapa de Francia sobr'a mesa; demasiado xeométrico, cristalzado, cartesiado, mais logo baixo o panal d'abellas dos departamentos, locen páledamente as grandes rosas do bouquet francés (Céltiga, ciclos cabaleirescos, *Gesta Dei*, Abelardo, Sorbona) despelteado com'o d'Ofelia, no Rhin e na orla escumosa do mar. Nivernais, Charolais, Bourgogne, Normandie, Berry. O Valois pequeniña «coccinelle» heràldica. Pois car'unha das rosiñas mais sinxelas i-olentes (as froles dos cancioneiros e das gestas estaban ben lonxe da métrica sabida dos xardís: «Plantagênet», «lys», a rosa sen compricacións químicas, símbolo dos benedictinos) lévanos Valery Larbaud, nun feiticeiro viaxe: ô país de Borbón. Chámalle o país d'Allen. Allen foi a divisa da ordre do escudo d'Ouro, fundado pol-o duque Loís II no 1366 á volta da sua prisón inglesa. N-un fermoso auto azado com'unha libélula, vai Valery c'un poeta, un editor sotil, un rapaz rico. É gostoso sentir comos istes finos parisienses van mozos, espranzados e lembradores. Queda ben lonxe aquil desprezo pol-a Provinza! Dixen mal: falan da rexión, e Valery eisalta a sua (tamén foi a de Banville) hastra teimar facela ceibe pra espallar ô lonxe o zume d'aquil torrón «Toujours ce bleu de la montagne bourbonnaise á l'horizon» e «l'unité qu'il y a dans la lumiére de chaque journée, le calme». Valery, soña facer do seu ducado un Weimar con grandes concertos, perfeitas edicións, esprito ceibe pol-a sua autonomía, n'un sistema imperial. Carlos III, o derradeiro duque non foi un treidor, di Valery. Treidor o condestabre morto en Roma? Era libre pra darse ôs amigos que lle convíñer coma soberán d'un país de seu.

Felticeiras estas trinta e oito páxinas de conversa a 85, a 90, a 100 kilómetros por hora.

LE TEMPS RÈTROUVÉ, de MARCEL PROUST.

DO «coté de chez Swann» ô «coté des Guermantes» foi Proust espallando pra ollalas millor as almas de certos xeneracións e de certos circos. Espallándoas en finas e grandes louxas com'os seu párrafos tendidos. Epidermis das capas fondas do esprito cravadas e postas a secar igoal que fan os cazadores cas peles das bestas. Proust tivo o segredo de gardar o tempo nos resultados enormes dos seus estudos. Incomparabre esforzo d'atención, ouxetividade compreta, pois apenas sabemos nada do autor, inda que fale moito de sí! Agora, no *Temps retrouvé* estamos lonxe da prolixidade que fixo de *Sodoma e Gomorra* unha cousa equivalente ô *Sigfrido* pr'os primeiros wagnerianos. Caminase mais axiña, entra un balbordo d'afora: a guerra.

HUMANIDÁS NOVAS E VELLAS

UN catálogo de libraria fai soñar na felicidade seguinte: moitos miles de francos, moitas horas ceibes no silenzo d'un grande pazo. Pr'os novos? Sí, un pouco, tudo o posíbre, mais... coma acostuma a dicir o noso gran Risco.

É sempre un marxe pr'as humanidás vellas e novas, agora presentadas n-unha serea las editorial. Os productos de moitas ediciós volveron ôs crásicos moito da sua mocedade cronolóxica. Son os mesmos Homeros o de Hermosilla, o de Leconte, i-o de Berad?

Pr'os crásicos novos (por eix. os romántecos) non tendo a man as primeiras ediciós, é un prazer recorrir ás derradeiras. Hoxe estúdase amorosamente o romantismo. Xurden rondas garimosas de poetas menores. Hai que fuxir das crasificaciós e das ediciós da fin do XIX: parés que houbo entón un desexo incoscente cicais, mais qu'estaba no tempo, de facelo todo ruin.

«ULYSES» NA YANQUILANDIA

POL-o d'agora nin os libros nin os viños non milloran cruzando o Atránteco. Gracias sexan dadas a Dios por deixarnos na nosa casa preto dos nosos pipotes. Nos E. E. U. U. (non podemos honradamente dicir por eix. «entr'os americanos», xa qu'os americanos son os indios i-os indios non len; sabían tudo o preciso de memoria e d'istinto) as Universidás aquelas de tanto luxo aséptico que non consinte o *gaudeamos* escolásteco, tampouco gostan da risada do arciprestre, de Cervantes ou de Rabelais. Ali os graves corpos docentes pecan decentemente contr'o espríto. Agora unha revista de New-York pubrica un *Ulises* que no.lo coñece o Joyce que o criou. Parés que moitos inteleituaes da Europa preparan unha campaña sobr'istas cousas. Qu'anden con ollo, non sea o demo que manden o ministro pra cobrar os carlos...

R. O. P.

LIBROS

ÉTICA Y METAFÍSICA, por J. V. VIQUEIRA. Madrid, 1926.

A Sra. Viuda do que foi noso ilustre e querido colaborador Johan V Viqueira, pubricou esta obriña póstuma do inequecente mestre e compañeiro

Son apuntes de clase, collidos por un discípulo, asegún as espricaciós de Viqueire, revisadas por iste, e enrequentados con notas qu'il deixou. Houberan sido o xérmolo d'unha obra grande. Compoase en realidade de tres partes, que non son somentes o que reza o título: *Lecciones de Ética*, con dous apéndices: *El libre albedrío* e *El principio supremo de la moral*, *Metafísica* e *Introducción elemental a la teoría del conocimiento*. A Etica tén 17 leiciós, a Metafísica 5, adicadas ôs probremas fundaméntás (probrema da y-alma probrema da realidade derradeira, probrema da relación da y-alma co corpo e probrema da evolución) e a teoría da coñecencia, catro capítoos.

Neokantiano, ou por millor dicir post-kantiano – no senso de ter sempre en conta a criteca Kantiana, anque se faga ben cargo das suas dificultás, e veña a estimala en certo modo superala – Viqueira semella achegarse por unha veira ô realismo crítico (August Messer, a quen sigue principalmente na Etica) e por outra â fenomenoloxia de Husserl, o qual non está rifado. Viqueira que percorreu moitas Universidás d'Alemaña, estaba ô corrente de todo movemento filosófico contemporáneo, e como ademais era un gran pedagogo, non tiña como outros solen ter, unha cencia pra si e outra pr'a cátedra, por mais qu'ésta fose elemental e propedéutica, senón que levaba as suas espricaciós, en xeito craro, sinxelo e excitado â intelixencia dos rapaces todo o novo que iba deprendendo todal-as novas prespeutivas que se li'abrían diante do espríto. Puña os probremas ô dia.

Cando fala do principio supremo da moral semella tamén notarse n-il a infruencia de Francisco Brentano, a quen hoxe dan moito tino, e que foi mestre de Husserl. Brentano xustificou tamén co testemoio da concencia o dereito natural, contra Ihering, e a moral. Viqueira fai tamén xuez, coma Kant, á concencia, modificando a fórmula do imperativo categórico asegún o pensamento romántico post-kantiano, e dando a razón n-esto tamén ôs irracionalistas. Cecais vacila un pouco na apreciación da vida coma valor supremo, o qual ven a pôr, non sei si con moita firmeza na persoalidade moral.

A infruencia do temperamento galego no pensamento do Viqueira non é moi doado vela n-un libro d'iste xeito, que sendo libro pedagóxico, ten que ser sistemático por forza e non deixa tanta libertade coma si fora de esposición pura. Cita algunha vegada a Leonardo Coimbra, filósofo parente pol-o seu pensar da vaguedade panteisteca do poeta tamagano Teixeira de Pascoaes, galego no seu idealismo a un tempo bretemoso e plástico. Ben é cerio qu'o noso pensamento filosófico, espresado na poesía, no folk-lore, na mesma conduta, esta ainda por estudar.

A filosofía é discipriña que ten antre nós moitos afeizoados. Todos faguemos filosofía sempre que nos cadra. O que nos falla precisamente é *discipriña*, *método*, *rigor*, coutar un pouco ô falar por falar. Pra elo veñen ben libros com'o do Viqueira.

V. R.

LAS CIUDADES ISLÁMICAS.
DANIEL MARTÍNEZ FERRANDO.
Editorial Cervantes Barcelona.

ESTE bô amigo noso e da nosa terra, valencianista esgrevio, acaba de pubricar un novo volume moi xeitoso baixo o rubro devandito. Daniel Martínez Ferrando, autor das obras tan notabres como «Las ciudades del camino» «Guía sentimental de Mallorca» e «La conversión de Ben Amadi», agora cô novo libro «Las ciudades islámicas» (Pelengrinaxe sentimental pol-a Turquía, a Siria e o Norte africán) sobe un escalón mais no camiño da sua xusta sona de brilante literato, no que vai acochado un requintado poeta.

Daniel Martínez Ferrando é un grande' coorista levantino. Ollao todo con retina de pintor valenciano. E pol-o mesmo, axéitase, coma poucos, pra interpretal-a i-alma do Oriente. Antre os contados escritores viaxeiros que cisisten na Hespaña, o noso amigo ocupa un dos mais outos postos.

Sabe ollar ben as cousas; decátase do seu ser e acerta a pôr a sua grande cultura ô servizo da sua pruma lixeira e brilante. «Las ciudades islámicas», como os seus libros denanteriores, lénse con moito agrado. Daniel Martínez Ferrando é un trunfador na República das letras.

A. V.

AS NOVELAS "LAR"

A PECADENTA SILENZOSA,
novela de MANUEL BERGUEIRO LÓPEZ.

E unha historia d'amor con moitas digresiós episódicas, ben desenvolta e ben levada, aunque desenlazada un pouco a présa de mais. A historia sofre unha cris indicada pol-o autore, ant'ro capítulo X e o XI, e outro anr'o XI e o XII. O Sr Bergueiro revélase com'un costumbrista sinxelo e natural. Tamén lle temos que gabar a escolleita do tidoo, que evoca moito e sona moi ben.

O VIGAIRO, de
FILGUEIRA VALVERDE.

ESCRITA n-un galego requintado e por vegadas difizle, é o poema simbólico de Pontevedra e da Moureira, o poema da dinidade, da fidalguía plebeia da nosa xente mariñeira, que, co-a labrega é o Sal da terra: democracia e tradición, a y-alma da raza. O Vigairo é tamén a persoificación das virtudes ancestrás; os seus pensamentos e as suas verbas son a executoria moral do pobo. En poucas liñas, o pasado todo de Pontevedra ponse diante dos nosos ollos n-unha síntese de xeito romántico. Pol-o demais, na noveliña pouco pasa: non pasa mais qu'o que ten que pasar pra qu'o Vigairo s'erga diante do leutor de corpo inteiro con nobreza e eixempraridade.

REVISTA DEL CENTRO GALLEGO
Montevideo, Diciembre. 1926.

SEGUE isla revista, ben concordante co rexionalismo *sano y bien entendido*, que por eiquí padecen algunhas personas e algunhas publicaciós, a sua laboura centralista e allea por compreto ás verdadeiras arelas de Galiza.

Ven adicado iste número principalmente ô segundo curso de conferenzas do Centro Gallego, que rematou c'un auto de confraternidade ibero- americana consistente n-un champagne de honor que tivo unha *cabecera*, co seu correspondente discurso a cárrego do Dr. Sánchez Mosquera, discurso do qual non podemos menos de copiar o seguinte párrafo:

«El Centro Gallego es un templo levantado en Montevideo para honor de Galicia española. Sinifica para los gallegos, lo que sinificaba en Delfos para los helenos el templo de Vesta».

Lido o qu'antecede, compre perguntar que Universidade doutorou ô Sr. Sánchez Mosquera e adevertir ô mesmo tempo ô arriscado orador que os helenos tiñan tanto que ver con Vesta coma temos nós cos churingas australianos, e que en Delfos, sede da Pythia, e lugar d'adiviñación, endexamais s'imiscuiu o culto de Vesta, numen escrusivamente romano.

Pol-o demais, a nós tennos sin coidado que o Goberno hespañol faga ô Sr. Sánchez Mosquera cabaleiro de calquera orde e incrusive que o nomee vestal honorario, mandándolle ô mesmo tempo un abano pra qu'axude alcender os lumes patrioteiros.

NAÇAO PORTUGUESA
Serie IV num. I, tomo I.

Trai: *Vigilia de armas*, por M. M – *Un romántico esquecido*, por Antonio Sardinha. – *O espírito medievico e o espírito humanista*, por o Dr. Ferreira Deusdado. – *A batalha de Ourique*, pol-o General Victoriano José César. *A India e o ciclo da Pimenta*, por J. Lúcio de Acevedo. – *O feito da Carta*, por M. de Oliveira Lima. – *Ecos*. – *A travez das revistas e dos jornais*. – *Na Feira das Letras*.

Un soio comentario a iste número: Irmans integralistas portugueses: ata cando van seguir dando tino a certas xentes de Madrí? Ou é que non se decataron ainda de que certos agarimos son agarimos de Xudas que certas voces son voces de sirena? Teñan mau e non dean creto ás cantigas roucas de que non quer ver no Mediterraneo outra cousa que un romanismo imperialista e trasnoitado.

LA GACETA LITERARIA – 2º núm.

Mais informativo qu'o pirmeiro e pol-o tanto mais valioso, en *Postales ibéricas* e *Postales internacionales* Un *Noiturnio* de Blanco Amor. Moita literatura americana. Algús orixinás.

Imprenta LAR. Real, 36 -1º. A Cruña

SANATORIO QUIRURJICO

DIREITORES

Manuel Peña Rey
Ginecologia e Partos

José Mosquera Blanco
Cirugia geral
Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Cruceiro, ten todol-as condicións precisas.—Practícase toda crás d'operacións.—Dotado de todol-os adiantos que pide a autual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERÁPIA superficial e fonda con voltaxe de 250.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Auexilles, procesos inflamatórios, reumatismo, etcétera. Lámpara de cuarzo pra sol d'alillude e ultra violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecias, eczemas, etcétera. Admítense embarazadas, e cóntase con material esterelizado pra fora da cibdade en casos d'urxencia.—Poden colaboraren todol-os compañeiros, previo consentemento dos direitores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE

Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18--Ourense

F. ROMAN E SACO

DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19 Teléfono 28

OURENSE

LUIS FÁBREGA

Droguería e Farmacia

Progreso esquina a Luis Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros RAFIUM

De mais dura qu'os de pruma e limpa millor

Véndense en todol-os estabrecimentos do ramo

Andrés Perille - OURENSE

Dr. MOSTEIRO

MÉDICO ODONTOLOGO

Medicina e Cirugía da boca -- Electricidade -- Rayos X

A Clínica Dental mais compreta de Galicia

SÁNCHEZ BREGUA, 5-1.º A CRUÑA

Augas bicarbonatado-sódicas de

MONDARIZ

FONTES DE GANDARA e TRONCOSO

Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre